

Araştırma Makalesi / Research Article

Alman Kültür Politikasına Göre Türkiye Kökenli Yazarlar ve Yazınları: 1972-2022*

Sibel Balak Baran**
Meltem Ekti***

Öz

II. Dünya savaşı sonrasında ihtiyaç duyulan iş gücü açığının kapatılması amacıyla başlayan Almanya'ya işçi kabulüyle ve işçi olarak kabul edilen göçmenlerin sosyal ve kültürel serüvenleriyle ilgili literatürde epeyce çalışma vardır. Ailelerin de intikali ile nüfus ve sosyal bakımdan önemli bir konu olmaya başlayan göçmen kitlenin ikinci ve üçüncü neslinden Alman kültürüne ve sosyal hayatına katkılar gelmeye başlamıştır. Almanca yazan bir göçmen entelijansiyası ortaya çıkmıştır. Edebi nitelikli eserler yazılmış ve bunlar ayrı bir edebi tür olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bu edebi türe yönelik Almanların göç ve kültür politikalarından hareketle bir takım tereddütler ve çelişkilerin varlığı göze çarpmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Almanya'ya göç eden veya orada doğup büyüyen Türkiye kökenli yazarların ve yazınlarının Alman göç ve kültür politikası ekseninde Alman yazınındaki yerlerine dikkat

* Bu makale Doç. Dr. Meltem EKTİ danışmanlığında Sibel Balak Baran tarafından hazırlanan "Literatur türkeistämmiger Autorinnen und Autoren im Spannungsfeld von Klassifizierung und Stigmatisierung [Sınıflandırma ve Ötekileştirme Arasında Türkiye Kökenli Yazarların Yazını]" (2024) başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

Geliş Tarihi: 29 Eylül 2023 – Kabul Tarihi: 01 Kasım 2024

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Balak Baran, Sibel, ve Meltem Ekti. "Alman Kültür Politikasına Göre Türkiye Kökenli Yazarlar ve Yazınları: 1972-2022." *bilig*, no. 113, 2025, ss. 153-180, <https://doi.org/10.12995/bilig.7678>.

** Dr. – Gelsenkirchen/Almanya
ORCID: 0000-0002-3990-3536
sibel.baran@hotmail.de

***Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara/
Türkiye
ORCID: 0000-0002-8353-1397
meltemc@hacettepe.edu.tr

çekmektedir. Yazarların, Alman toplumunda ve yazınındaki resmî söylemlerde değişen göç ve kültür politikaları bağlamında gerek edebî kimlik gerekse yapıtlarına olan yaklaşımdaki farklılıklar ilk defa bu çalışmada işlenmektedir.

Anahtar kelimeler

Göç, kültür politikası, Almanya, Türkiye, yazar, yazın.

Autors of Turkish Origin and Their Literatures according to German Cultural Policy: 1972-2022*

Sibel Balak Baran**

Meltem Ekti***

Abstract

There are quite a few studies in the literature on the admission of workers to Germany, which started after World War II in order to close the labor shortage, and the social and cultural adventures of immigrants who were accepted as workers. With the transfer of families, the second and third generations of the immigrant population, which became an important issue in terms of population and social aspects, began to contribute to German culture and social life. An immigrant intelligentsia writing in German emerged. Works of literary quality were written and these began to be characterized as a separate literary genre. There have been some hesitations and contradictions regarding this literary genre based on the immigration and cultural policies of the Germans.

The aim of this study, in which the survey model is applied, is to draw attention to the positioning of writers of Turkish origin who migrated to Germany or were born and raised there and their literature in German literature in the axis of German

---

* This article is based on the doctoral dissertation titled "Literatur türkeistämmiger Autorinnen und Autoren im Spannungsfeld von Klassifizierung und Stigmatisierung [Literature by Authors of Turkish Origin in the Field of Tension between Classification and Stigmatisation]" (2024) written by Sibel Balak Baran under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Meltem Ekti.

Date of Arrival: 29 September 2023 – Date of Acceptance: 01 November 2024

You can refer to this article as follows:

Balak Baran, Sibel, and Meltem Ekti. "Alman Kültür Politikasına Göre Türkiye Kökenli Yazarlar ve Yazınları: 1972-2022." *bilig*, no. 113, 2025, ss. 153-180, <https://doi.org/10.12995/bilig.7678>.

** PhD – Gelsenkirchen/Germany
ORCID: 0000-0002-3990-3536
sibel.baran@hotmail.de

*** Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature – Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-8353-1397
meltemc@hacettepe.edu.tr

immigration and cultural policy. The difference in the positioning of the authors' literary identities and their works in the context of changing immigration and cultural policies in the official discourses of German society and literature is examined for the first time in this study.

Keywords

Immigration, cultural policy, Germany, Türkiye, author, literature.

Giriş

Özellikle 20. yüzyılda gerçekleşen kitlesel göçler; bireysel tercihlerin çok ötesinde, gidilen ülkelerin sosyo-politik algıları, savaş, doğal afet, politik baskılar ve ekonomik temelli uygulamalar doğrultusunda gerçekleşmiştir Wallerstein ve Zolberg'in belirtmiş olduğu üzere burada kapitalist ağların etkisiyle ülkeler arası bir nüfus hareketi söz konusudur. Merkez ve çevre şeklinde ayrılan bu coğrafyalarda hareketlilik genellikle merkeze doğru seyretmektedir (Wallerstein 131-132, Zolberg 9-10). Bu hareketliliği kapitalizmin doğal bir sonucu olarak gören Abadan göç veren ve göç alan şeklinde iki ulus arasında yapılan anlaşmaların göç alan ülkenin 'ekonomik dalgalanmalarına ve ulusal isteklerine' göre yapılandırıldığını (34-35) belirtmiştir. Bu durum, göçmenlerin aktif oldukları iş, sanat vb. sahalarda üstlenmiş oldukları bireysel ve toplumsal rollerden çok, yaşadıkları toplum tarafından göçmen olarak kimliklerinin algılanış biçimlerini de etkilemektedir. Çünkü bu algı; gazete ve dergilerde, yazın eleştirilerinde, medya organlarında, kısaca her türlü kitle iletişim araçlarında kullanılan terminolojilerde ve kavramlarda beden bulmakta ve toplumun birçok kesiminin göçmenlere karşı tutumunu belirlemektedir. Massey özellikle uluslararası göçün daha çok, göçmenin tüm yaşam dönemine yayılan ve tüm hayatına etki eden, kolektif, hem göç veren hem de göç alan ülkenin sosyal koşullarından etkilenen ve daha sonra bu koşulları dönüştüren, göçmenlerin ilk amaç ve niyetlerinin dışına çıkan bir süreç olarak düşünülmesi gerekir (Şan ve Akyiğit 137-175) demiştir. Tanımdan da hareketle etki çemberinin göç alan, göç veren ülkenin her türlü yaşam alanı ile göçmenlerin aktif olarak rol oynadıkları her türlü yaşam alanını kapsadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın ana problematiğini göç alan ülke olarak Almanya'nın uygulamış olduğu göç politikası neznindeki kültür politikasına göre Türkiye kökenli yazarlar ve yazınları ile bu politikanın Alman toplumunun bu bağlamdaki yaklaşımına etkisi oluşturmaktadır. Çalışmada alt problem olarak bu etkinin yazarların kimlik tanımlamalarında kullanılan terminolojiye de yansıyor yansımadığı araştırılmıştır. Ayrıca özellikle son dönemde kullanılan terminoloji ve adlandırmaların, Türk yazarların Alman toplumunca kabul görme(me)lerinde nasıl bir rol oynadığına dikkat çekilmiştir.

Söz konusu problemler üç aşamada ele alınmıştır. İlk aşamada, göçmen yazarların Alman yazınında veya Alman yazınına göre konumlandırılmasında

etkili olan 2000 öncesi ve sonrasında çıkan *Yabancılar Yasası* işlenmiştir. İkinci aşamada, Yabancılar Yasasının ve uygulanan mevzuatın kültür politikalarına yansıma biçimleri değerlendirilmiştir. Son olarak ise 2000 öncesi ve sonrası göç ve kültür politikası kapsamında uygulanan yasa ve mevzuatlara paralel olarak Türkiye kökenli göçmen yazarların ve yazınlarının Alman yazınında ne tür bir terminolojiyle adlandırıldıkları ve nasıl konumlandırıldıkları anlatılmıştır.

Federal Almanya Cumhuriyeti, yürütmüş olduğu göç politikası ve bu politik anlayışın yazınbilime etkisi bir çok alan yazın çalışmalarında da görüldüğü üzere sanat ve edebiyat camiasında sıklıkla eleştiriye maruz kalan ülkelerden biri olmuştur (Bade ve Oltmer 799 – 800). Bu ve Türk göçmen sayısının diğer Birlik ülkelere oranla Almanya'da daha fazla olması nedeniyle araştırma sahası olarak Almanya tercih edilmiştir. Yazınbilim alanında yetişen Türkiye kökenli yazarların sayısının çokluğu ve yazın konusunda almış oldukları ödüllerin zenginliği de, çalışmada özellikle Almanya'daki Türkiye kökenli yazarların tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Çalışmada tarihsel süreç içerisinde Almanya'da yürürlüğe konan yabancılara ilişkin yasaların ve kültür politikalarının aktif olan Türk yazarlara ve yazınlarına etkisi içerik odaklı bir yaklaşım ve alan yazın araştırmasına dayanan bir yöntemle ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda, emek göçünün başlamasından kısa süre sonra sanatsal dışavurumun bir parçası olarak başlayan yazınsal etkinlikler, her ne kadar istikrarlı bir şekilde günümüze kadar devam etse de ve Alman yazınbilimine varlığını kabul ettirmiş olsa da, Alman ulusal yazınına dâhil edilme konusunda büyük bir direnişle karşılaşan Türkiye kökenli yazarların ve yazınsal etkinliklerinin, Almanya'nın politik uygulamaları ve yabancılar yasası bağlamında, dönemsel olarak farklılaşan konumlandırılma biçimlerine dikkat çekilmiştir.

2000 yılı öncesi ve sonrası Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Göç/ Göçmen ve Kültür Politikaları

Almanya'da yabancılarla ilgili yasal düzenlemeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın Müttefik Devletlerce kontrol edildiği dönemde geçerliliğini yitirmiş, sonrasında yabancı işgücü istihdamı kapsamında gelen insanlar için ikili antlaşmalar dışında Almanya'da göç ve göçmen ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Bu nedenle Müttefik

Devletlerin Almanya'dan çekilmesiyle 1938 yılında yürürlüğe giren ve Nasyonal-Sosyalist hükümetin ülkede bulunan yabancı uyruklu insanlara uyguladığı *Yabancılar Polisi Yönetmeliği*¹, yabancı işgücünün ikamet ve çalışma izni ile ilgili konular için yeniden uygulanmaya başlanmıştır. Mevcut kitlesel ve geçici göç hareketi Alman Hükümeti tarafından kendi ekonomik çalkantılarına göre yönlendirebilecekleri bir 'dengeleme mekanizması'² olarak değerlendirildiğinden, mekanizmanın işlemeye devam etmesi için 1965 yılında Yabancılar Yasası adı altında ve kendinden önceki yönetmeliğin izlerini taşıyan yeni bir yasa çıkarılmıştır. Söz konusu yasa, önceki yönetmelikten devraldığı düzenleme ile yabancı işgücü istihdamını biçimlendirebilmesi için Alman idari makamlarına büyük yetki vermeye devam etmiş, yabancı işgücüne ihtiyaç doğrultusunda kişilerin ikameti ve çalışma izni uzatılmış ya da iptal edilmiştir (Herbert 220). Sosyal ve kültürel varlık olması göz ardı edilen yabancı işgücü, sadece 'mobil yedek işgücü' (211) olarak işlev görmüştür. Alman ekonomisinde 1966/67 yıllarında yaşanan geçici ekonomik duraklama sonucunda işgücü alımının durdurulması, yabancı nüfusun ivedilikle gerilemesine neden olduğundan bu politikanın Almanya'nın çıkarları doğrultusunda işletildiği doğrulanmıştır (Bade, *Ausländer* 35-36).

Burada vurgulanması gereken diğer bir husus ise Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kendisiyle Nasyonal Sosyalist Almanya arasına mesafe koymak için İkinci Dünya Savaşı sonrasını 'Sıfır Noktası'³ olarak adlandırmasıdır. Bu adlandırma yıkım sonrası yeni başlangıcı simgeleyerek tüm etkilerden arınmış yeni bir oluşumu çağrıştırıyor olsa da siyasal ve kültürel anlamda bir illüzyondur. Yabancı işgücü istihdamı bağlamında uygulanan yasal düzenlemeler, siyasal eylemin hiçbir zaman 'sıfır noktasından' başlamadığını kanıtlar niteliktedir. Genel siyasal eylem için geçerli olan bu çıkarım, kültür politikası bağlamındaki siyasal eylemler için de geçerli olmuştur. Çünkü 'kültürel miras' ve 'kültürel varlık' gibi kavramların da ortaya koyduğu üzere kültür, dolayısıyla kültür politikası, tarihselliğe sıkı sıkıya bağlıdır (Klein 64-65). Bu kabulden hareketle kimi tarihî deneyimlerin ve ortaya çıkan geleneklerin uygulanan politikalara ve yasaların oluşum sürecine etki ettiği görülebilir. Kültürün ideolojik emeller uğruna suistimal edilmiş olması, Alman hükümetlerini kültür politikası konusunda çekimser davranmaya itmiş, kamuoyu ve siyasi bireyler tarafından geçici olarak görülen bir göçmen kitlesinin sanatsal etkinlikleriyle ilgilenmek, söz konusu dahi olmamıştır. Söz

konusu sanatsal etkinliğin kapsamı alanında olan yazınsallığa ve yazarlara bu çelişki çok fazla yansımıştır. Bunların anlaşılması için göç sürecine ve bu süreçte alınan kararlara, özellikle de kültür politikası bağlamında alınan kararlara, dönemleriyle değinmek yerinde olacaktır. Çünkü yazarlar ve yazınları bu dönemlerle ilişkilendirilerek bir sıfat kazanmışlardır.

Yabancı işgücü istihdamı, başka bir deyişle ‘konuk işçilik’, 1955-1973 yılları arasında siyasi açıdan sadece yarar-zarar ekseninde değerlendirmeye tabi tutulmuş, kamuoyunu ise meşgul etmemiştir. “Konuk işçilik”, hükûmetin en önemli iş piyasası politikasını oluşturmuştur. Çünkü Almanya; sağlık, emeklilik sigortası primleri ve vergilerin, istihdamları için yapılan masraftan daha çok kazanç sağlayacağını bilincinde olmuştur. Ayrıca konuk işçilerin en kısa zamanda geri dönme algısı içerisinde olmalarının ve bundan kaynaklı toplu işçi yurtlarında barınmalarının, para biriktirmek için tüketimlerini asgari seviyede tutmalarının; Almanya’nın üretim altyapısını da zorlamayacağı yönünde bir düşünce hâkim olmuştur. Ancak bu düşünce, 1970’lere gelindiğinde geçici yabancı işgücü istihdamı çeşitli nedenlerden dolayı cazibesini yitirmeye başlayınca ve 1973 petrol krizi mazeret gösterilerek resmî olarak son bulmuş, petrol krizinden ziyade yabancı işgücünün sanayide modernleşmeye engel olmaya başlaması, mobilitesinin azalması ve yaptığı aile birleşimleri sonucu artan nüfus ile Almanya’nın konut ve tüketim kapasitesinin sınırlarının zorlanmaya başlaması (Herbert 224-228), hâkim olan düşüncenin yanılıyla sonuçlanmasına neden olmuştur. Bu olumsuzluk yazınbilim gibi birçok sektörde kendini hissettirmeye başlamıştır. Almanya’nın göç araştırmalarının öncüsü Bade (*Ausländer* 41-42), geçici yabancı işgücü istihdamı ile başlayıp kalıcı göç ile sonuçlanan süreci, ‘göç ülkesi olmayan bir ülkede göçmenlik durumu’⁴ biçiminde niteleyerek bu durumu özetlemektedir. Kühn ise, 1979 yılının Eylül ayında, ‘Kühn – Memorandum’u olarak tarihe geçen ve yabancı işgücünün ve ailesinin entegrasyonu ile alakalı araştırma ve tespitlerine yer veren bir muhtıra yayımlayarak artık ‘konuk işçiliğin’ değil ‘göçmenliğin’ söz konusu olduğuna ve bu bağlamda geri dönüşü olmayan bir sürece girildiğine vurgu yapmıştır. Sorumlu Federal Hükümet Yetkilisi⁵ Kühn, Almanya’nın fiilen bir göç ülkesi⁶ olduğunun altını çizerek ‘Geçici Entegrasyon’ yerine bütüncül bir entegrasyon politikasıyla⁷ göçmenlerin kayıtsız şartsız ve kalıcı olarak topluma kazandırılmasına olanak sağlanması gerektiğini savunur (aktaran Bade, *Ausländer* 55-56). Kühn Muhtırası, hükûmetin ‘Almanya göç ülkesi

değildir⁸ kabulünü benimsemesinden ötürü, hayata geçirilmemiştir. Bu nedenle siyasetler ve yasalar, yok saydıkları gerçeği toplumun yararına olacak şekilde yönlendirme girişiminde bulunmamışlardır (Hoerder 105-106). Bu durum özellikle Türk göçmenlerin aktif olduğu her sahaya olumsuz olarak yansımıştır. Siyasi kayıtsızlığın dışında 1980'li yıllara damga vuran başka bir gelişme ise 17 Haziran 1981 yılında on beş Alman Profesör tarafından 'Heidelberg Manifestosu' adı altında yayımlanan bildiridir (Dudek ve Jaschke 302). Bu manifestoyu yayımlayan Alman bilim insanları, her kültürün birbirinden bağımsız olduğunu ve kültürel sınırların korunması gerektiğini öne sürmüş, biyolojik bir karışma⁹ veya kitlesel yabancı kabulünün Alman varlığı için bir tehdit oluşturduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bununla birlikte Alman ırkını tehlikeye atmadan Almanya'da yaşayan yabancı nüfusun entegrasyonunun mümkün olmadığını savunmuşlardır. Bu ırkçı-esansiyalist yaklaşım her ne kadar akademik çevre başta olmak üzere birçok sivil toplum örgütü tarafından tepki ile karşılanırsa da Alman siyasetini dolaylı yollardan etkilemiştir. Birçok farklı bilim dalında (demografi, ekonomi, ziraat, zooloji, sanat tarihi vs.) uzmanlıkları olan ve aynı zamanda Schmidt ve Kohl Hükûmetine danışmanlık yapan söz konusu profesörler¹⁰, hükûmet politikalarında Kühn Muhturası'nı hayata geçirerek göçmenlerin Alman toplumuyla uyumunu sağlamak yerine göçmenlerle ilişkili düzenlemelerde sıkılaştırılmaya gidilmesine neden olmuştur. Bu durumun olumsuz yansımaları o dönemde yapılan anket sonuçlarında görülmektedir. Anketlere göre 1978 yılında 'Göçmenler memleketlerine dönsün mü?' sorusuna katılımcıların %39'u 'evet' derken, bu oran 1982'de %68'e, 1983'te %80'e yükselmiştir (Wagner 307-308). 1980'li yıllarda yabancılar politikasında gerçekleşen bu paradigma değişimi Meier-Braun (65-67) tarafından 'entegrasyon konseptleri'nden 'kısıtlama politikası'na geçiş olarak adlandırılmıştır. Bundan sonraki süreçte 90'lı yıllara kadar Yabancılar Yasası'nda düzenlemeye gidilmemesi ve 'yabancılar sorununun' partilerin oy toplama stratejilerinin bir parçası durumuna dönüşmesi, özellikle de bu durumun aşırı sağ partilerin yerel seçimlerdeki başarılarını destekler nitelikte olmasının önüne geçmek adına tüm tereddütlere ve eleştirilere rağmen 1 Ocak 1991 yılında yeni Yabancılar Yasası yürürlüğe girmiştir. Yabancılar Yasası'yla, her ne kadar yabancılarla ilk kez 'göçmen statüsü' verilmiş olsa da bu yasa, hukukçular tarafından bazı yönleri ile anayasaya ve uluslararası hukuka aykırı bulunmuştur. Göçmenlerin toplum için 'potansiyel bir tehdit'

oluşturduğu kabulünden yola çıkarak yapılan bu yasa, oturma izni ve sınır dışı etme yetkisi bakımından katılığını korumaya devam etmiştir. Böylelikle yabancı gençler için Alman vatandaşlığına geçmek Almanya'da oturma iznini uzatmaktan daha kolay hâle gelmiştir ve uzmanlar bu durumun, entegrasyon politikasından çok asimilasyon politikasına işaret ettiğini düşünmüşlerdir. Bu dönemde yabancılar için tehdit unsuru oluşturan diğer bir konu; Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ile uzun yıllardır Almanya'da yaşayan göçmenlerin, Almanya kökenli göçmenlerin ve mültecilerin durumu olmuştur. Çünkü göç konusu, siyasi partilerin birbirini suçlamaları ile ulusal varoluş meselesine dönüşecek şekilde saptırılmış ve büyük bir kavram kargaşasına dönüşmüştür. Toplumda endişe ve korku artarak yabancılara karşı önce pasif bir direnç oluşmuş sonrasında ise şiddet eylemleri başlamıştır. Önce sokaklarda mültecilere¹¹ yapılan saldırılarla başlayan bu eylemler uzun yıllardır Almanya'da yaşayan göçmenlerin evlerinin kundaklanmasına (Mölln ve Solingen Kundaklamaları) kadar uzanmıştır. En büyük yabancı grup olarak ise Türkiye kökenli göçmenler¹² göze batmaya başlayarak 'yabancılar konusu' önce 'Türk sorununa' sonrasında ise 'Türk düşmanlığına' dönüştürülmüştür. Meier-Braun'a (2021) göre Federal Cumhuriyetin siyasi karar alıcıları ve aydınları söz konusu 'düşmanlığı' kasıtlı veya kasıtsız olarak zaman içerisinde körüklemişlerdir¹³ (Meier-Braun 11-12). Bu düşmanlığın sonucunda 2000'li yılların başlarından itibaren günümüze kadar aşırı sağcı eylemler gündeme damgasını vurmuştur. NSU-Cinayetleri (2000-2006), Halle (2019) ve Hanau (2020) saldırıları dâhil olmak üzere, 1990 yılından günümüze kadar yabancı düşmanlığı kaynaklı saldırılar sonucu 200 göçmen ve göçmen kökenli vatandaş hayatını kaybetmiştir (Meier-Braun 6-7).

Almanya Sosyal Demokrat Partisi ve Birlik 90/Yeşillerin 1998 yılında kurduğu hükûmetle göç politikasında değişime giden yolun ilk yapı taşları konmaya başlanmıştır. Koalisyon sözleşmesinde¹⁴ vatandaşlık kanununda yeni düzenlemeye gidileceği belirtilmiş ve 2000 yılında yürürlüğe giren yeni vatandaşlık yasasına göre vatandaşlık ilkesinde değişikliğe gidilmiştir. Artık sadece kan bağı ilkesine dayalı vatandaşlık¹⁵ değil, ebeveynlerin uyruğuna bakılmaksızın doğum yeri ilkesine dayalı vatandaşlık¹⁶ verilmesi öngörölmüş ve Avrupa Birliği vatandaşı olmayanlar on sekiz yaşını doldurup ergin olduktan sonra ebeveynlerinin vatandaşlığı ile Alman vatandaşlığı arasında seçim yapmak durumunda bırakılmışlardı (DOMID). Opsiyon Modeli¹⁷ olarak adlandırılan bu uygulamadan en çok etkilenenler, Türkiye kökenli

gençler olmuştur. 2005'te kamuda kısaca Göç Yasası olarak bilinen, Göçü Yönetme ve Sınırlandırma, Avrupa Birliği Vatandaşları ve Yabancıların Oturumunu ve Entegrasyonunu Düzenleme Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla Federal Almanya Cumhuriyeti, fiilen göç ülkesi olduğunu kabul etmiş ve entegrasyonu hükûmetin ana görevlerinden biri olarak tanımlamıştır (DOMID). 2013 yılında Alman Uyum ve Göç Vakıfları Danışma Konseyi¹⁸ tarafından uyum sürecine gölge düşürecek sonuçlar doğurabileceği endişesiyle “opsiyon” yükümlülüğünün¹⁹ kaldırılması tavsiye edilmesine rağmen model geçerliliğini korumaya devam etmiştir (Meier-Braun ve Weber 18). Almanya'nın göç ülkesi olarak kabul edilmesinden sonra entegrasyon politikasında kamulaşmaya yönelik yoğun bir yapılanma göze çarpmaktadır.

Kamuoyunda her ne kadar göçmenlerin entegre olamadıkları ve/veya olmak istemedikleri algısı yaygın olsa da araştırmalar aksini göstermektedir. ‘Konuk işçi’ statüsüyle Almanya'ya gelmiş göçmenlerin ve sonraki nesillerin entegrasyonu bilimsel çerçevede tüm zorluklara rağmen başarılı olarak değerlendirilmektedir (Meier-Braun ve Weber 21). Heckmann (228-229), söz konusu algının kaynağını entegrasyonun bir durum değil bir süreç olmasına dayandırmaktadır. Entegrasyon nesiller boyunca devam eden bir süreç olup göçmenlerin yanı sıra göç alan toplum açısından da çok sayıda karşılıklı öğrenme ve uyum sürecini içermektedir. Almanya'ya gelen göçmenlerin sürekliliği, entegrasyonun ilk aşamasında yaşanan tipik sorunların da tekrarlanmasına yol açmaktadır. Bu durum, başta toplumun entegrasyonu başarısız olarak algılamasına ve göçmen bireylerin, Almanya'da yaşadığı sürenin uzamasıyla entegrasyon sürecinde dil hâkimiyeti, eğitim seviyesi ve mesleki alanda kat ettiği yolu gözden kaçırmalarına neden olmaktadır. Göç politikası karşıtları da bu algının oluşması ve diri tutulmasında aktif rol oynamaktadır.²⁰ Son olarak 2023 Haziran ayında Meclisten geçen Almanya'da Nitelikli İş Gücü Göçü Yasası ve 1 Mart 2024 tarihinde yürürlüğe girecek olan yeni göç yasası kapsamında alınan kararların 1960 “konuk işçi” tanımının bugün yerini “nitelikli” kavramına bırakmasının yazına nasıl bir etki bırakacağı ise muammadır. Çünkü buradaki sorunun, tanımlamadan ziyade işleyişle özellikle de kültür politikasının işleyişiyle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü ve dördüncü kuşakta “nitelikli” birçok kişinin yetişmesine, üstelik de göç edilen ülkede yetişmesine rağmen yaklaşımın farklılaşmaması sonucundan hareketle 2024

yılındaki değişimin de beraberinde içselleştirmeyi getireceği tartışılabilir. Çünkü kültür politikasının temelinde düşünsel yapı yer almaktadır.

2. Göç ve kültür politikasından hareketle Türkiye kökenli yazarların ve yazınlarının konumlandırılması

Bu başlık altında, konuyu somutlaştırabilmek için birinci bölümde ele alınan yasalarla beraber kültür politikasının da etkisiyle yazarların ve yazınların konumlandırılması bağlantılı olarak ele alınacak ve bir tablo eşliğinde açıklanıp değerlendirilecektir.

Eagleton'un ifade ettiği üzere “kültür, her şeyden önce, kesinlikle uğruna yaşadığımız şeydir” ve “aşk, ilişki, bellek, akrabalık, yuva, topluluk, duygusal tatmin, manevi haz, içsel bir anlamlılık duygusunu” (aktaran Fuchs 7-8) içerisinde barındırır. Hem günlük yaşamda hem bilimsel düzlemde varoluşsal bir önem taşıyan bu olgu Fuchs'a göre devlet, askeriye ve ekonomi gibi siyasi bakımdan şekillendirilmesi gereken bir güç faktörüdür (Fuchs 7-8). Göç olgusu gibi bu zaman dilimine de baktığımızda, 1949-1968 yılları arasında Federal Hükümetin, kültürün korunmasına odaklanarak 19. yüzyıldan kalma kültürel idealleri yeniden canlandırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Amaç, savaşta tahrip olan kültürel kurumları restore etmek ve kültürü eğitim aracılığı ile geliştirmektir. Bu bağlamda kültür politikası kültürü; müzik, yazın ve tiyatro gibi güzel sanatlara indirgemiş ve kültürün sosyal boyutunu tamamen göz ardı etmiştir. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin bu evredeki tek toplumsal önceliği ekonomik büyüme ve sosyal refahın artırılması olmuştur (Flohr 52-54). Bu nedenle kültürü de klasik anlayışı canlandırmaya indirgeyen söz konusu dönem içerisinde 'konuk işçi' sıfatı ile Almanya toplumuna ait görülmeyen bir kesimin sanatsal etkinliklerinin de dikkat çekmesi beklenemezdi. Ancak 1970'li yıllardan itibaren Kültür Politikası'nın temel ilkesi olarak demokratikleşme ön plana çıkmaya başlamıştır (Knoblich 62). 90'lı yılların sonuna kadar süren bu demokratikleşme süreci yani 'Yeni Kültür Politikası' 68 Öğrenci Hareketleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu hareket Almanya'daki siyasi ve sosyal elitlere sırt çevirmiş ve yüksek kültür formatlarını demokratik olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Çoğunlukla sol kanattan ve öğrenci çevrelerinden destek gören bu anlayış Yeni Kültür Politikası'nı şekillendirmiştir. Buna göre; Yeni Kültür Politikası toplumsal koşullara atıfta bulunmalı ve toplum üzerinde bir etkiye sahip olmalı, kendisini tüm çevrelere açmalı dolayısıyla elit bir grubun

ayrıcılıklarını pekiştirmemeli, vatandaşların ihtiyaçlarına yönelik olmalı ve kültürü hem teşvik etmeli hem korumalıdır (Flohr 61). “Neue Kulturpolitik” adlı yeni kültür politikasının bu anlayışa uygun olarak şekillenmesi ve toplumun tüm çevrelerine açılması ile birlikte kültür politikasının sosyal bir politikaya dönüştüğü belirtmişti. Bu dönüşüm, ‘konuk işçi’ olarak kabul edilen farklı kültür mensuplarına olan bakış açısı ve toplumdaki yerleri konusunda değişimleri beraberinde getirmiştir. Ancak, Almanya’ya kök salmaya başlayan bu gurubun, 1973 yılında yabancı işgücü istihdamının resmî olarak sonlandırılmasına rağmen, gerek yasal düzenlemelerce gerekse toplumun belleğinde ‘göçmen’ statüsüne geçmesi uzun sürmüştür. Bu algının etkisi altında ve kültür politikasının toplumun tüm katmanlarına açılmaya çalışması sonucunda yabancı kökenli yazarların yazınsal metinleri ancak 1970’lerin sonlarında antolojiler olarak iki dilli yayımlanarak Alman kamuoyuna ulaşmaya başlamıştır. Türkiye kökenli yazarların da dâhil edildiği yeni yazın, ‘Konuk İşçi Yazını’²¹ olarak adlandırılmıştır.

1980’li yıllara gelindiğinde Kültür politikasında köklü bir dönüşüm gerçekleşmiş ve bu dönüşüm, Türkiye kökenli yazarların konumlandırılmasında da etkili olmuştur. Bu değişim, 1982 yılında UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı’nda alınan kararların etkisiyle şekillenmiştir. Bu konferansta 129 üye ulusla belirlenen ilkelerin ulusal kültür politikasına rehberlik etmesi gerektiği konusunda uzlaşılmıştır ve söz konusu konferansın sonuç bildirgesinde kültür; “bir toplumu veya sosyal grubu tanımlayan benzersiz manevi, maddi, entelektüel ve duygusal yönlerin bütünü olarak değerlendirilmiştir. Bu sadece sanat ve yazını değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, temel insan haklarını, değer yargılarını, gelenekleri ve inançları da kapsar” şeklinde tanımlanmıştır (UNESCO). Bu tanımdan yola çıkıldığında kültür politikasını ikileme sürükleyen bir unsur göze çarpmaktadır. Kültür politikası, kültürel çoğulculuktan yola çıkarak ağırlık noktasını ‘kültür yaşam biçimidir’ kabulüne dayandırdığında, toplumun dolayısıyla politikanın da tüm alanlarını kapsamak zorundadır. Kültür sadece sanata ve sanatsal dışavuruma indirgenildiğinde ise kültür olarak kabul edilen birçok unsur paranteze alınmış olur. Bu bağlamda kültür politikasının, iki farklı kabulü de içinde barındıracak şekilde kararlar ve önlemler alması gerektirdiği anlaşılmaktadır. Neticede kültürün yaratılması, yayılması, dağıtılması ve kültüre erişimle ilgili olması, eskiyi korurken yeniyi

geliştirmeyi hedeflemesi gerekirken (Fuchs 80-81) sonucun bu karara pek uygun olmadığı söylenebilir. Yeni sanatsal dışavurumları desteklemek adına 1980'li yılların başından itibaren ortaya çıkan Türkiye kökenli yazarların bağımsız yayınları Alman yazın bilimciler tarafından irdelenmeye başlamıştır²². Bu irdeleme sonucu 'Konuk İşçi Yazını' yerini resmi söylem olarak 'Göçmen Yazını'na bırakmıştır. Metzler, *Yazın Sözlüğü*'nde 'Göçmen Yazını'²³, "Almanca yazılmış ve Almanya'da yayımlanmış, başka ana diline ve kültüre sahip yazarların eserlerini kapsayan kavram" (Burdorf ve diğerleri 498) olarak tanımlanmıştır. Doğrudan göçmen konumunda olmayan, küçük yaşta ailesi ile Almanya'ya gelen ve burada yetişen Türkiye kökenli yazarlar da bu sınıflandırılmaya dâhil edilmiştir. Sınıflandırma konusundaki bu kavram ve kuram kargaşasını, kültür politikasının bir parçası olan yazın ödülü bağlamında da görmekteyiz. Yeni Kültür Politikasının toplumun tüm katmanlarına açılmaya çalışıldığını göstermek için 1984 yılında Robert-Bosch-Vakfı tarafından, ana dili Almanca olmayan yazarlara Adelbert-von-Chamisso Ödülü²⁴ verilmeye başlanmıştır. Yabancı kökenli yazarların çoğalmasi ile birlikte ortaya koydukları yazınların da konu ve biçem açısından farklılıklar barındırmasına rağmen söz konusu ödül 33 yıl boyunca verilmeye devam edilmiştir. Chamisso Ödülü ancak 2017 yılından itibaren yabancı kökenli yazarların çağdaş Alman yazınının belirgin ve vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiş olmaları gerekçesiyle kaldırılmıştır (Bosch Stiftung).

1990'ların sonlarından itibaren kültür politikasında sınırlı da olsa bir çoğullaşma gözlemlenmektedir. Çoğullaşma her zaman kültürün ve 1970'lerden sonra giderek artan bir şekilde kültür politikasının doğal bir özelliği olmuş olsa da, 20. yüzyılın sonunda yeni bir seviyeye ulaşmıştır. Ulaşılan bu seviyede kültürel anlayışların heterojenliği, küreselleşen sosyal gerçekliklerin artan karmaşıklığı ve toplumun değişen alışkanlıkları göz ardı edilemez gerçeklikler olarak ortaya çıkmıştır (Schulze 70). Kuşkusuz bu süreci hızlandıran siyasi gelişme 1998 yılındaki seçimler olmuştur. Seçimler sonucunda 16 yıllık Hristiyan Demokrat ve Hür Demokrat Parti yönetimi yerine Sosyal demokratlar ve Birlik 90/ Yeşiller iktidara gelmiştir. Bu seçimler sadece güç değişimini değil aynı zamanda kuşak değişimini de simgelemesi açısından önemlidir. Yeni hükûmetin birçok politikacısının '68 Kuşağı'ndan gelmesi kültür politikasında büyük bir değişime öncülük etmiştir. Daha önce altı bakanlığın ilgi alanına dağılmış olan federal kültür politikası (Bundestagswahlen 1998), 1998 yılında kurulan Kültür

ve Medyadan Sorumlu Devlet Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır. Söz konusu bakanlık kültür ve medya politikası alanındaki faaliyetleri tek bir federal kurumda toplamayan, Federal Başbakanlık'a bağlı, Almanya'nın ilk merkezî kuruluşu olmuştur. Bu Bakanlık'ın başlıca görevi kültür ve medya sektörüne yönelik yasal çerçevenin federal mevzuat aracılığıyla sürekli olarak geliştirilmesi ve iyileştirilmesi, ulusal öneme sahip kültürel kurumların ve projelerin teşvik edilmesi, Federal Başkent Berlin'de kültürel temsilin sağlanması ve Almanya'nın kültür ve medya politikasının çeşitli uluslararası kurullarda temsil edilmesi olmuştur (Staatsministerin für Kultur und Medien). Bağımsız bir federal makamın kurulmasıyla birlikte Almanya'da ilk kez Federal Kültür Politikası'ndan²⁵ söz etmek mümkün hâle gelmiştir (Klein 100-101).

Yeni hükümet federal kültür politikasını 'Aktifleştiren Kültür Politikası'²⁶ adı altında geliştirmeye devam ederek; devlet, ekonomi ve sivil toplum arasındaki sorumlulukları yeniden düzenlemiş ve her bileşenin aktif olarak kültür politikasına dâhil edilmesi amacını gütmüştür (Flohr 28-29). Söz konusu yeni anlayışı Scheytt (64-65) şu kabule dayandırmaktadır; "toplumsal sorunların ve zorlukların çözümü sadece devletin sorumluluğu ve etkisi altında olamaz. Bunun yerine, ekonominin ve sivil toplumun 'sorun çözme kapasitelerini' kullanmak ve kültürel toplumun daha da geliştirilmesi ve kültürel etkinliklerin optimize edilmesi için buralarda mevcut olan 'sosyal sermayeyi' harekete geçirmek önemlidir".

Her ne kadar Aktifleştiren Kültür Politikası adı altında sivil toplum ve bunu oluşturan bireyler de kültürün bir bileşeni hâline getirilmiş olsa da uygulanan kimlik politikası yabancı kökenli bireylerin Almanya toplumuna ait olmadığı algısını yaratmakta, söz konusu politika ile oluşturulmaya çalışılan bütünleşmeyi ayrıştırıcı etki yapmaktadır. Bu bağlamda adlandırmaların ve etiketlemelerin bir dilin ayrılmaz, doğal bir parçası olmadığını, aksine siyasi stratejilerin ve güç çıkarlarının bir dışavurumu olduğunu (Hoerder 10) söylemek mümkündür. ABD ve Kanada gibi klasik bir göç ülkesinde uygulanan kimlik politikasının Almanya örneğinde uygulanması ise bazı sakıncaları barındırmaktadır. Bu bağlamda azınlık grupların etnik kökenlerine saygı göstermek için yapılan iyi niyetli vurgu etikete dönüşerek, etnik kökeni 'hapishane' hâline getirirken bireyi de kendine tutsak eder

(Fuchs 86). Özellikle kendi etnik kökeni ile özdeş bir bağı bulunmayan bireyleri de böyle bir etketi taşımaya mecbur kılar.

Bunların sonuçlarını günümüzde özellikle Türkiye kökenli yazarların kültürlerarası yazına Alman-Türk yazını adı altında dâhil edilmesinde görmek mümkündür. Türkiye kökenli yazarların sınıflandırılmasında yazın ölçütü olarak yazınsal metinlerin konularının temel alındığı göze çarpmaktadır. Söz konusu yazının, yazarların geldiği ülkedeki kültürel deneyimlerini, kimlik arayışını ve Almanya'da yabancı olma durumuyla ilişkilendirilmesinin yanı sıra kişisel ve sosyopolitik sorunları ve deneyimleri yansıttığının altı çizilmektedir. Bu değerlendirmenin tek sınıflandırma ölçütü olmadığı, beraberinde asıl sınıflandırma ölçütü olarak yazarların azınlık konumu ile ilişkili çok-kültürlü ve çok-dilli deneyimleri ile bu deneyimleri bilinçli olarak yazınlarına yansıtma vurgulanmaktadır (Hofmann ve Patrut 63-72, Burdorf ve diğerleri 468 ve Şölçün 135-152). Yapılan bu sınıflandırma yazınsal metnin özerkliği, kurgusalılığı, çok-anlamlılığı, çok-sesliliği gibi yazın kuramsal kabullerin yok sayıldığı anlamına gelmektedir. Tireli kimlik adlandırmaları gerek yazında gerekse başka alanlarda etnik etiketlenmenin açıkça kanıtı olup ilgili bireylerin Almanya toplumuna dâhil olmadığı²⁷ algısını yaratmaktadır. Halbuki siyasi katılım hariç, yaşanan toplumun alanlarına dâhil olma,²⁸ bireyin kendi çabasına bağlı olarak kabul görmektedir (Holzer 76-77).

Yeniden Türkiye kökenli yazarların Alman yazınında neredeyse yarım asırlık varlığının en son kültürlerarası yazın olarak sınıflandırılmasına dönülecek olunursa göç hikâyesi, yaşı, yazın konuları, yazın türleri, yazın dili bağlamında büyük farklılıklar gösteren heterojen bir yazar grubunun resmî tanımlamalarda ve konumlandırılmada aynı çerçevede değerlendirildikleri gözlemlenmektedir. Kültürlerarası yazında yapılan sınıflandırma yayın yılından ve yazarların etnik kökeninden yola çıkılarak dört döneme ayrılmaktadır. Örneklendirilen yazarların bu bağlamda olmasına dikkat edilmiştir:

Tablo 1

Almanya'daki siyasi gelişmelerin Kültürlerarası yazın dönemlerine yansımaları²⁹

Dönem	Yayın Dönemi	Yazarlar	Döneme Hakim olan Kültür Politikası/ Kültürel Hareketler/ Siyasi gelişmeler	Türkiye Kökenli Yazarların Sınıflandırılması
1. Dönem	1970'li yıllardan 1980'li yılların başına kadar	Aras Ören, Güney Dal ve Yüksel Pazarkaya	<p>1. 1965 Yabancılar Yasası: Yabancılar, Almanya'nın çıkarları doğrultusunda işletilen 'mobil yedek işgücü ordusu' işlevini görmesi</p> <p>2. Yeni Kültür Politikası: 68 Öğrenci Hareketi sonrası kültürün toplumun tüm sosyal sınıflarına açılması</p> <p>3. 1973 Konuk İşçiliğin resmî olarak sonlandırılması: Konuk İşçilikten Göçmenliğe geçiş</p> <p>4. 1979 Kühn Muhtırası'nın reddi: 'Almanya göç ülkesi değildir!' kabulünün devamı ve entegrasyon sürecinin baltalanması</p> <p>5. 1982 UNESCO Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi: 'Kültür' hem sanat hem yaşam biçimi olarak tanımlanması</p>	Konuk İşçi Yazını, Yabancılar Yazını, Göçmen Yazını
2. Dönem	1980'lerin ortalarından 1990'lı yılların başlarına kadar	Alev Tekinay, Saliha Scheinhardt ve Renan Demirkan	Yeni Kültür Politikası: Almanya'da feminist hareket sonucu toplumsal grup olarak 'kadının' merkeze alınması	Mağdur Yazını ³⁰

3. Dönem	1990'lı yılların ortalarından itibaren	Emine Sevgi Özdamar, Zehra Çıtak, Zafer Şenocak, Feridun Zaimoğlu, Yadé Kara ve Selim Özdoğan	1. 1991 Yeni Yabancılar Yasası: ilk kez yabancı kökenli insanlara 'göçmen statüsünün' verilmesi. Sınırlandırıcı göç politikasının devamı 2. Yeni Kültür Politikası: Göçmen grupları tanıma adına tireli kimlik vurgusunun yapılması	Kültürlerarası Yazın, Türk-Alman Yazını
4. Dönem	2000 ve sonrası	Deniz Ohde, Dinçer Güçyeter	1. 2005 Göç Yasası: Bir yanda göçü denetleme ve sınırlandırma çabası, diğer yanda entegrasyonun hükümetin ana görevleri arasına alınması 2. Aktifleştiren Kültür Politikası: devlet, ekonomi ve sivil toplum arasındaki sorumlulukların yeniden düzenlenmesi ve kültür alanında tüm aktörlerin etkin olması	Medya organları ve yazınbilimde adlandırma konusunda uzlaşma bulunmamaktadır. Türkiye kökenli yazarlar için hem 'Türk-Alman yazar' hem de 'Alman yazar' vurgusuna rastlanmaktadır. Henüz net bir tanımlanma konusunda bir çalışma olmadığı için adlandırma sürecinde belirsizlikler mevcuttur.

Tabloda yer alan sınıflandırma, yazın ölçütleri ve yazarların göç hikâyeleri açısından büyük sorunlar içermektedir. Örneğin birinci dönem yazarlar ele alındığında Aras Ören, Türkiye'de oluşmuş olan sanatçı kimliği ile Almanya'ya otuz yaşlarında göç etmiş ve yazınsal etkinliklerini Türkçe olarak devam ettirmişken, Yüksel Pazarkaya 1958 yılında henüz 18 yaşında üniversite öğrencisi olarak Almanya'ya gelmiş ve yazınsal etkinliklerini hem Türkçe hem Almanca olarak sürdürmüştür. Ören eserlerinde çoğunlukla Almanya'ya emek göçü ile gelmiş Türklerden yola çıkarak göç, kimlik, işçi yaşamı, yabancılik gibi konuları ele almıştır. Pazarkaya ise Almandan Türkçeye, Türkçeden Almandan bir çok önemli eseri çevirmiş, bilimsel çalışmalar yapmış; şiir, öykü, roman, oyun gibi farklı yazınsal türlerde iki dilde de eserler vermiştir³¹. Bu noktada Ören kültürlerarası yazına dâhil edilirken 1980'li yıllarda benzer bir arka planla Almanya'ya göçen, Almanya'da yazınsal etkinliklerinde Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli insanları merkeze alarak Türkçe devam eden Fakir Baykurt'un (örneğin *Yarım Ekmek* adlı romanı) göz ardı edildiği görülmektedir.

İkinci Dönem yazarlar arasında yer alan Renan Demirkan, Alev Tekinay ve Saliha Scheinhardt yazınsal metinlerinin merkezine ‘kadını’ almaktadırlar. Her iki yazarın da yazınsal etkinlikleri, dolayısıyla işledikleri konular kişisel deneyimlerden yola çıkılıyor gibi algılanmış olsa da 1980’li yıllarda Federal Almanya’nın da etkisi altında bulunduğu feminist hareketi bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Hofmann ve Patrut, 64).

Aynı bağlamda yapıtların konularına bakıldığında sosyal ve kültürel değişimlerin getirdiği olumsuzluklar, kimlik arayışı, hem bir kadın hem bir göçmen olarak kültürlerarasılık içinde yaşanan mağduriyetler, ötekileşmeler gibi unsurlar karşımıza çıkmaktadır. Saliha Scheinhardt bir çok kaynakta eserlerini Almanca yazan ilk yabancı yazar olarak tanımlanmaktadır. Hatta kendisine “Stadtschreiber” (1985) ve “Aufrechte Literatur” (1995) ödülleri verilmiştir. 1996 yılında ise “Friedens-Silbermedaille” ile ödüllendirilmiştir. Burada garip olan durum bu ödüllerin verilmesi değil, bu ödüller ile sağlanan imkân ile tanımlamanın ortak olmamasıdır. Çünkü bu ödüller ile, özellikle ilk ikisi ile, Scheinhardt’ın yazına duyulan ilginin yaygınlaştırılmasında çalışması için aylık bağlanmaktadır. Ayrıca yabancı işçilerin Alman toplumuna uyumunu teşvik etmesine katkı sağlaması, Türk ve Alman vatandaşları arasında yaptıkları çalışmalar ile köprü kurmaları istenmektedir. Üçüncü ödül ise toplumlar arasında uzlaşmayı ve çok kültürlü ortak yaşam alanına katkı sağladıkları için verilmektedir (Zarzavatçıoğlu 125-126).

Üçüncü dönem Türkiye kökenli yazarlar incelendiğinde daha büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Yirmili yaşlarda Almanya’ya kişisel kararı doğrultusunda göç etmiş Emine Sevgi Özdamar ile, Almanya’da doğmuş veya küçük yaşta ailesiyle Almanya’ya göçmüş Zehra Çıtak, Zafer Şenocak, Feridun Zaimoğlu ve Selim Özdoğan gibi isimler aynı dönemde yer almaktadır. Söz konusu yazarların eserlerinde Türkiye’ye dair anlatıların yanı sıra Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli insanlar yer alsa da bunlar kurgu, konu, mekân, anlatı teknikleri, yazın türü vb. unsurlar açısından ortak bir noktada buluşturulamayacak kadar çeşitlilik göstermektedir. Ancak bu çeşitliliğe rağmen aynı kategoride değerlendirmeye alınmaları dikkat çekmektedir.

Günümüzde Türkiye kökenli yazarların ‘dördüncü’ döneminden söz edilebilecekken, onların da etnik kimlik ve yazınlarında yer alan konular bağlamında etiketlenmeye devam edildiği görülmektedir. Bunun

en iyi örneğine Deniz Ohde ve Dinçer Güçyeter'e yapılan yazınsal değerlendirmelerde rastlanmaktadır. Ohde'nin 'Streulicht' ve Güçyeter'in 'Unser Deutschlandmärchen' adlı romanlarına yazın çevreleri tarafından yapılan yorumlar incelendiğinde gerek yabancılar politikasında gerekse kültür politikasında rastlanan ikircikli anlayış göze çarpmaktadır. Bazı yazın eleştirmenleri söz konusu romanlar hakkında, yapıları gereği 'oluşum romanı' ve 'aile romanı' olarak yazınsal bir sınıflandırmaya gitmişler, yazar ve anlatıcı arasında keskin bir ayrım yaparak, yazarın etnik kökeninden bağımsız değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ancak bazı yazın eleştirmenleri ise Ohde ve Güçyeter'in romanlarındaki öz yaşam öyküsel yapıya dikkat çekerek 'kendi' çocuklukları ile 'kendi' aile hikâyelerini anlattıklarının altını çizen ve etnik kökenin esere etki ettiğine vurgu yapan eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu yapılan roman eleştirileri de Almanya'nın *Die Zeit*, *Die Welt*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Deutschlandfunk Kultur* gibi önde gelen medya araçlarında yayımlanmıştır.³² Medya gibi güçlü bir aracın bu bağlamda algı oluşturmadaki rolünün tartışılmaz olduğu söylenebilir. Ancak bu yansıtmanın temelinde de her dört kuşağın maruz kaldığı göçmen ve kültür politikalarının etkili olduğu oldukça belirgindir. Bu etki, birçok yazarın kendisini yazındaki resmî söylemlerde belirgin bir yerde konumlandırılmamaları nedeniyle vatansız olarak hissetmesine bile neden olmuştur. Görüldüğü gibi, Türkiye kökenli yazarların net bir kategoriye göre sınıflandırmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Etnik köken ve yayın dönemi tek sınıflandırma kriteri olarak göze çarparken, bu sınıflandırma özellikle yabancılar politikası ve kültür (sosyal) politikası bağlamında geliştirilen kimlik politikasını yansıtmaktadır. Kaldı ki, özellikle Almanya'da doğmuş veya küçük yaşta Almanya'ya gelip sosyalizasyonunu Almanya'da tamamlamış yazarlar ne tireli kimlik ne de sadece Alman kimlik vurgusu ile anılmalıdır. Kişisel bir tercihi de içinde barındıran kimlik, özerk bir alan olan yazında/sanatta yazar/sanatçı için Fuchs'un tanımladığı şekilde bir 'kimliğe' dönüşmemelidir .

Sonuç

Dil, ırk, cinsiyet, görünüş, din, ya da etnik aidiyetin her zaman ülkelerin göç ve kültür politikalarında ve göçmenlere yönelik alınan kararlarda etkili bir unsur olması sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında doğal karşılanabilir. Ancak bütün bunların, özellikle de kültür ve yazınbilim gibi bütünleştirici

rol oynayan alanlarda başarı gösteren göçmenlerin konumlandırılmasında veya bu bağlamda bir kimlik kazanmalarında ötekileşmeye neden olacak şekilde rol oynaması tartışılması gereken bir konudur.

Almanya'da *Yabancılar Politikası* bağlamında sözü edilen 'siyasi eylem hiçbir zaman sıfır noktasından başlamaz' kabulü bu yaklaşımın belirsizliğini yansıtan ilk unsurlardan. Kültür politikasına da yansıyan bu durum 'kültürel miras' ve 'kültürel varlık' gibi kavramların da ortaya koyduğu üzere kültür, özünde tarihselliğe sıkı sıkıya bağlı (Klein 64-65) olduğundan Almanya'da kültürün eğitim, medya, sanat, toplum, yasama, yaşam biçimi, içsel anlamlılık gibi alanlara etki eden güçlü bir mekanizma olduğu anlaşılmaktadır. Ancak etki alanının bu denli geniş olması ve bu etki alanına sınır çizilememesi kültürün siyasi bakımdan şekillendirilmesi gerekliliğini doğursa da (Fuchs 7-8) sonucun, belirsizliklerin sürmesi nedeniyle hâlihazırda başarılı olduğu söylenemez.

Bu yaklaşımdan en çok etkilenen grup olan Türklere ve doğal olarak Türkiye kökenli yazarlarda bu durum oldukça belirgindir. 19. yüzyılda kültürel ideallerin canlandırılmaya çalışıldığı dönemde, özellikle 1970'lerden itibaren kültür politikasının temel ilkesi olarak demokratikleşmenin ön planda olduğu dönemlerde, hatta kültür politikasının sosyal bir politikaya dönüştürülüp toplumun tüm çevresinin kucaklanmaya çalışıldığı dönemde dahi Türkiye kökenli yazarlar yapıtlarında her daim göçmen kimliğinden kurtarılamamışlardır. Çünkü 70 ve 80 yılları arasında yabancılar "mobil yedek işgücü ordusu" ve "göçmen" olarak adlandırıldıklarından yabancı kökenli yazarlar da bu bağlamda konumlandırılmış ve yapıtları 1970'lerin sonlarında antolojiler olarak iki dilli yayımlanmış ve isimleri "konuk işçi yazını" ve "göçmen yazını" olarak adlandırılmıştır. 1980 ve 90 yılları arasında feminist hareket sonucu farklı bir yaklaşım beklense de, toplumsal grup olarak "kadın" merkeze alınmış ve yazarların konumlandırılmasında veya tanımlanmasında bir değişiklik olmadan yazınları "mağdur yazını" anlamına gelen "Literatur der Betroffenheit" şeklinde adlandırılmıştır. Ayrıca 1991'de yabancılara resmî boyutta "göçmen statüsünün" verilmesi ve kültür politikası bağlamında tireli kimlik vurgusunun yapılması sonucu yazarlardan ziyade yazınları "Kültürlerarası Yazın", "Türk-Alman Yazını" şeklinde konumlandırılmıştır. Alman yazınındaki söz konusu resmi söylemlerde de yine politik ve kültürel etki oldukça belirgindir. 2000'li yıllarda ise yabancı

yazarların çoğalmasi ile birlikte ortaya koydukları yazınlar, dili Almanca olsa da konu ve biçem olarak yine bu kategoride değerlendirilmiş ve “Migrantenliteratur” olarak “Göçmen Yazını” şeklinde sınıflandırılmaları devam etmiştir. Üçüncü ve dördüncü kuşak ise hem dil potansiyeli olarak bir Alman’dan farklı olmamasına ve hatta vatandaş olarak Alman olmasına ve yapıtlarında artık uyum veya asimilasyon ya da kültürlenme şeklinde göç sürecinde etkileşim içinde olunan kavramların yer almamasına rağmen yine farklı bir kategoriye alınmışlar fakat “göç” tanımlamasının ya da “yabancı” tanımlamasının etkisinden kurtulamamışlardır. Yalnızca bazı medya organlarının “Türk-Alman yazar” dışında “Alman yazar” vurgusu yaptıkları dikkat çekmektedir. Ancak daha önceki yıllara oranla bunun bir resmiyet kazanmaması nedeniyle, yaklaşımda belirsizlikler mevcuttur. Ohde bunun en belirgin örneğini oluşturmaktadır. Ohde son kitabında ve kendiyile yapılan röportajlarda her ne kadar bunun bir otobiyografi, ya da kendini bulma üzerine kurulu bir yapıt olduğunu söylese de bu kavramlar yine farklı uyruktaki yetişen bir gence ve fiziksel anlamda okulda farklı olması nedeniyle ötekileşmesine kadar gitmiş ve bu bağlamda yazını kategorileştirilmiştir. Burada şaşırtıcı olan şey ise her kuşakta bu farklı yaklaşıma rağmen yazın alanında bir ödülün verilmiş olmasıdır. Alman kamuoyuna ulaşmaları bir şekilde engellenip kamuoyu tarafından icra anlamında kabul görseler bile tür veya kategori olarak diğer Almanya kökenli yazarlar konumunda değerlendirilmedikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, aktifleşen kültür politikası adı altında sivil toplum ve bunu oluşturan bireyler kültürün bir bileşeni hâline getirilmiş olsa da, uygulanan kimlik politikası yabancı kökenli bireylerin Almanya toplumuna ait olmadığı algısını yaratmakta, Alman kamuoyuna ulaşmaları engellenmekte ve söz konusu politikayla, aslında yazarlara verilen ödüller ile yansıtılmaya çalışılan bütünlüşme algısını ayrıştırıcı bir konuma taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında yazarın herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Açıklamalar

- 1 Alm. Ausländerpolizeiverordnung
- 2 Alm. konjunkturelles Ausgleichsinstrument
- 3 Alm. Nullpunkt
- 4 Alm. Einwanderungssituation ohne Einwanderungsland
- 5 Alm. Beauftragter der Bundesregierung für die Integration der ausländischen Arbeitnehmer und ihrer Familien.
- 6 Alm. “Faktisch ein Einwanderungsland”
- 7 Kühn muhtırasında bir çok entegrasyon önerilerinde bulunmuştur. Bunlardan bazıları; Almanya’da doğmuş ve yetişmiş gençlere Alman vatandaşlığını seçme hakkı, yabancılara yerel seçimlerde seçim hakkı vb. Bu öneriler 1990 yılının sonlarında anayasa mahkemesi tarafından anayasaya aykırı bulunmuştur (Bade, *Ausländer* 56).
- 8 1982 yılında CDU ve FDP arasında imzalanan koalisyon sözleşmesinin yedinci sayfasında ‘Almanya göç ülkesi değildir’ ibaresi yer alır.
- 9 Alm. Vermischung
- 10 Örneğin Prof. Dr. rer. nat. Schmidt-Kaler Schmidt ve Kohl dönemlerinde demografik ve emeklilik politikası konularında danışmanlık yapmıştır (Wagner 303).
- 11 1990’lı yıllarda Almanya’nın siyasi gündemine damga vuran mülteci tartışmaları ve özellikle birleşmiş Almanya’nın doğusunda mültecilere yapılan saldırılarla ilgili bk. (Herbert 299-308).
- 12 Ocak 1972 yılından itibaren Türkiye kökenli göçmenler Almanya’da en büyük ulusal grubu oluşturmaktadır (Herbert 224). Günümüzde Federal Almanya Cumhuriyetinde 2,3-2,5 milyon Türkiye kökenli göçmen ve onların soyundan gelenler yaşamaktadır. 2011 yılında Türkiye kökenli nüfusun üçte biri Alman vatandaşıdır (Thelen 65).
- 13 “Immer wieder haben Entscheidungsträger in der Politik und Intellektuelle in der Bundesrepublik im Laufe der Zeit – ob gewollt oder ungewollt, spielt eigentlich keine Rolle – ‘Türkenfeindlichkeit’ geschürt.”/ Türkçe çevirisi: “Almanya’daki siyasi karar alıcılar ve aydınlar zaman içerisinde – bilerek veya bilmeyerek, bunun aslında bir önemi yok – sürekli ‘Türk düşmanlığını’ körüklemişlerdir.” (Meier-Braun 11). Meier-Braun yazısının devamında bu savını destekleyecek alıntılara yer vermiştir.
- 14 bk. (Koalitionsvertrag 36).
- 15 Lat./Alm. Ius Sanguinis/ Abstammungsprinzip
- 16 Lat./Alm. Ius Soli/Geburtsrecht
- 17 Alm. Optionsmodell
- 18 Alm. Sachverständigenrat deutscher Stiftungen für Integration und Migration

- 19 Alm. Optionspflicht
- 20 Almanya'da entegrasyon, siyasi açıdan hâlâ sağlam bir temele oturtulmadığı için yara almaya açık bir konudur. Hiçbir bilimsel temele veya araştırmaya dayandırılmaksızın entegrasyonun başarısız olduğunu savunan kimi popüler aktörler, kamuoyunda hem başat hem de göçmen ve göçmen kökenli toplumu etkileyen tartışmalar yürütmüştür. Bunlardan en önde geleni, 2010/2011 yılına damgasını vuran 'Sarrazin – Tartışması'dır. Thilo Sarrazin SPD'li siyasetçi kimliği ile 2010 yılında Bild ve Spiegel gazetelerinin yürüttüğü yoğun medya kampanyası eşliğinde 'Deutschland schafft sich ab' (Almanya kendisini ortadan kaldırıyor) adlı kitabını yayımlamıştır. Kitabında yer alan asılsız savlarla özellikle Müslüman göçmen ve göçmen kökenlileri hedef aldığı anlaşılmaktadır. Sarrazin ırkçı söylemlerle Müslüman göçmen ve göçmen kökenlilerin Almanya'ya uyum sağlayamadıklarını ileri sürerek, söz konusu topluluğun Alman toplumuna uyum sağlayamadığını ve Alman toplumu için bir tehlike oluşturduğunu ileri sürdüğü görülmektedir (Meier-Braun ve Weber 22-23). Sarrazin 2020 yılında partisinden ihraç edilmiştir. Sarrazin-Tartışmalarıyla ve etkileriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Bade, *Kritik und Gewalt*).
- 21 Alm. Gastarbeiterliteratur
- 22 Alman yazın çevresinde gerçekleşen ilk kapsamlı irdeleme 1980'li yılların başında Harald Weinrich ve Irmgard Ackermann önderliğinde ("Münih Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Almanca"/Münchner Institut für Deutsch als Fremdsprache) olmuştur. Weinrich ve Ackermann ana dili Almanca olmayan yazarların tanınmasını ve teşvik edilmesini amaçlamış olsa da günümüzden bakıldığında çabaları söz konusu yazarların Alman yazınında eşit aktörler olarak varlık göstermelerini engellemiştir. Girişimleri yabancı kökenli yazarlara kültür sektöründe 'özel' bir alan tahsis ederken, öte yandan 'Alman' yazarlardan ayırtmıştır (Hofmann ve Patrut 68).
- 23 Wilpert Yazın Sözlüğü'nde Göçmen Yazını 'Yabancı Yazını' (Ausländerliteratur) ile eş anlamlı kullanılmaktadır (Wilpert 518).
- 24 Chamisso Ödülü ilk olarak 1985 yılında Aras Ören ve Rafik Schami'ye verilmiş olup Emine Sevgi Özdamar, Zehra Çırak, Zafer Şenocak, Feridun Zaimoğlu, Yade Kara, Selim Özdoğan gibi üçüncü dönem Türkiye kökenli yazarlara da verilmiştir (Hofmann ve Patrut 65-67).
- 25 Federal Almanya Cumhuriyetinde iki farklı alanda Kültür Politikası yapılmaktadır. Biri Federal Dışişleri Bakanlığına diğeri ise Federal Başbakanlık'a bağlıdır. Bu çalışmada sadece Federal Başbakanlık'a bağlı olarak Federal sınırlar içerisinde yaşayan toplumla ilgili izlenen kültür politikası ele alınmaktadır.
- 26 Alm. Aktivierende Kulturpolitik
- 27 Alm. Exklusion

- 28 Alm. Inklusion
- 29 Dönem, yayın dönemi ve yazarlar konusundaki ayırım yapılırken Hofmann ve Patrut (2015) esas alınmıştır.
- 30 Alm. Literatur der Betroffenheit. Bu ifade hem konuk işçiliği konu alan hem de kadının toplumdaki yerini irdeleyen yabancı kökenli yazarların eserlerini sınıflandırmak için kullanılan bir adlandırmadır.
- 31 bk. (Asutay; Hofmann ve Patrut).
- 32 Yorumlar için bk. Perlentaucher A ve Perlentaucher B.

Kaynaklar

- Abadan, Nermin. *Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2002.
- Asutay, Hikmet. *Türk-Alman Göçmen Edebiyatı*. Paradigma Akademi, 2021.
- Bade, Klaus Jürgen. *Ausländer Aussiedler Asyl*. C.H.Beck, 1994.
- Bade, Klaus Jürgen. *Kritik und Gewalt: Sarrazin-Debatte, ‚Islamkritik‘ und Terror in der Einwanderungsgesellschaft*. Wochenschau Verlag, 2013.
- Bade, Klaus Jürgen, ve Jochen Oltmer. “Zwischen Aus – und Einwanderungsland: Deutschland und die Migration seit der Mitte des 17. Jahrhunderts.” *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 28, 2003, ss. 799 – 842.
- Bosch Stiftung. 27 Mayıs 2023, <https://www.bosch-stiftung.de/de/projekt/adelbert-von-chamisso-preis-der-robert-boschstiftung#:~:text=Mit%20dem%20Adelbert%2Dvon%2DChamissoLiteratur%20bereichernder%20Umgang%20mit%20Sprache>.
- Bundestagswahlen. 26 Mayıs 1998, <https://www.hdg.de/lemo/kapitel/deutsche-einheit/baustelle-deutsche-einheit/bundestagswahl-1998.html>.
- Burdorf, Dieter, ve diğerleri. *Metzler Lexikon Literatur*. J.B. Metzler Verlag, 2007.
- DOMID: Dokumentationszentrum und Museum über die Migration in Deutschland e.V. Migrationsgeschichte in Deutschland. 20 Şubat 2023, <https://www.domid.org/angebot/aufsaeetze/essay-migrationsgeschichte-in-deutschland>.
- Dudek, Peter ve Hans Gerd Jaschke. *Entstehung und Entwicklung des Rechtsextremismus in der Bundesrepublik. Zur Tradition einer besonderen politischen Kultur. Bd. 2*. Springer Verlag, 1984.
- Flohr, Michael. *Kulturpolitik in Thüringen. Praktiken-Governance-Netzwerke*. transcript Verlag, 2018.
- Fuchs, Max. *Kulturpolitik*. VS Verlag, 2007.
- Heckmann, Friedrich. “Die Integrationsdebatte in Deutschland.” *Deutschland Einwanderungsland. Begriffe-Fakten-Kontroversen*, ed. Karl-Heinz Meier-Braun ve Reinhold Weber, Kohlhammer Verlag, 2013, ss. 227–229.

- Herbert, Ulrich. *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland*. C.H. Beck, 2001.
- Hoerder, Dirk. *Geschichte der deutschen Migration. Vom Mittelalter bis heute*. C.H. Beck, 2010.
- Hofmann, Michael ve Julia-Katrin Patrut. *Einführung in die interkulturelle Literatur*. WBG, 2015.
- Holzer, Boris. *Politische Soziologie*. UTB, 2016.
- Klein, Armin. *Kulturpolitik. Eine Einführung*. Leske + Budrich, 2003.
- Knoblich, Tobias J. "Elemente einer Theorie der Kulturpolitik. Zur Bedeutung der Kulturgeschichte". *Forschungsfeld Kulturpolitik – eine Kartierung von Theorie und Praxis: Festschrift für Wolfgang Schneider*, ed. Daniel Gad ve diğeri, Georg Olms Verlag, 2019, ss. 61-65.
- Koalitionsvertrag. 21 Mart 2023, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Bundesparteitag/koalitionsvertrag_bundesparteitag_bonn_1998.pdf.
- Mattes, Monika. "Wirtschaftliche Rekonstruktion in der Bundesrepublik Deutschland und grenzüberschreitende Arbeitsmigration von den 1950er bis zu den 1970er Jahren." *Handbuch Staat und Migration in Deutschland seit dem 17. Jahrhundert*, ed. Jochen Oltmer, De Gruyter, 2015, ss. 815-850.
- Meier-Braun, Karl-Heinz. "60 Jahre Anwerbeabkommen mit der Türkei." MIF Migrations und Integrationsforum Baden-Württemberg, Oktober 2021, <https://www.meier-braun.de/pdfs/Anwerbeabkommen-Tuerkei.pdf>.
- Meier-Braun, Karl-Heinz, ve Reinhold Weber. *Deutschland Einwanderungsland. Begriffe-Fakten-Kontroversen*. Kohlhammer Verlag, 2013.
- Perlentaucher A. Das Kulturmagazin, 09 Nisan 2025, <https://www.perlentaucher.de/buch/deniz-ohde/streulich.html>.
- Perlentaucher B. Das Kulturmagazin, 09 Nisan 2025, <https://www.perlentaucher.de/buch/dincer-guecyeter/unser-deutschlandmaerchen.html>.
- Şan, Mustafa Kemal, ve Handan Akyiğit. "Göç Kimlik ve Aidiyet: Amerika'da Yaşayan Türkler Örneği." *bilig*, no. 97, 2021, ss. 137-155.
- Scheytt, Oliver. *Kulturstaat Deutschland. Plädoyer für eine aktivierende Kulturpolitik*. transcript Verlag, 2008.
- Schulze, Gerhard. *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Campus Verlag, 1995.
- Staatsministerin für Kultur und Medien, 4 Nisan 2023, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/bundesregierung/bundeskanzleramt/staatsministerin-fuer-kultur-und-medien/staatsministerin-und-ihr-amt-aufgaben>.

- Şölçün, Sargut. "Literatur der türkischen Minderheit." *Interkulturelle Literatur in Deutschland. Ein Handbuch*, ed. Carmine Chiellino, J.B. Metzler Verlag, 2000, ss. 135-152.
- Thelen, Sibylle. "Migranten in der Türkei." *Deutschland Einwanderungsland. Begriffe-Fakten-Kontroversen*, ed. Karl-Heinz Meier-Braun ve Reinhold Weber, Kohlhammer Verlag, 2013, ss. 65-68.
- UNESCO. *Erklärung von Mexiko-City über Kulturpolitik*, 1982, https://www.unesco.de/assets/dokumente/Deutsche_UNESCO-Kommission/08_Dokumente/1982_Erkl%C3%A4rung_von_Mexiko.pdf.
- Wagner, Andreas. "Das 'Heidelberger Manifest' von 1981. Deutsche Professoren warnen vor 'Überfremdung des deutschen Volkes'." *Manifeste. Geschichte und Gegenwart des politischen Appells*, ed. Johanna Klatt und Robert Lorenz, transcript Verlag, 2011, ss. 285-313.
- Wallerstein, Immanuel. *Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Gücü Oluşumu, Irk Ulus Sınıf*. Metis Yayınları. 2002.
- Wilpert, Gero von. *Sachwörterbuch der Literatur*. Kröner, 2013.
- Zarzavatçioğlu, Ebru. "Scheinhardt'ın 'Drei Zypressen' Adlı Eseri Işığında Almanyada Yaşayan Türk Gençlerinin Kimlik Problemi ve Bu Problemlere Yönelik Çözüm Önerileri." *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, vol. 2, no. 3, 2014, ss. 123-134.
- Zolberg, Aristide R. "International Migrations in Political Perspective." *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements*, Der. Krtiz, M. M. Keely, C. B. Tomasi, S. M. Center for Migration Studies, N.Y. 1981, ss. 3-27.

